

O akterima odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u Hrvatskoj

Vladimir Lay

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Zagreb

Sažetak

U ovome članku u prvom planu je pitanje socijalnih aktera ovog tipa odgoja i obrazovanja. Problematiziranje okupljanja inicijalnih aktera te potom i njihova sustavnog djelovanja na području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u tkivu hrvatskog društva ima ovdje dvije razine: jedna je razina akademskog raspravljanja, druga razina je praktična razina konkretnog samorganiziranja aktera (prisutnih i na konferenciji).

Prilog pokušava odgovoriti na sljedeća tri pitanja:

– Koji socijalni akteri bi mogli inicirati ovakav proces i potom nositi i širiti aktivnosti odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj?

– Koji su potencijalni edukatori, kreatori, »proizvođači« obrazovanja te koji su potencijalni educirani kao korisnici, »potrošači« ovog tipa obrazovanja?

– Kakvu dobit, benifite akteri odgoja i obrazovanja, kako edukatori tako i educirani, mogu imati/živjeti iz participacije u takvom odgoju i obrazovanju?

Ključne riječi: edukatori, obrazovanje za održivi razvoj, održivi razvoj, socijalni akteri

UVODNA NAPOMENA

Koje su pretpostavke introdukcije odgoja i obrazovanja za održivi, obzirni razvoj u društveno tkivo Hrvatske? Koji su ciljevi takvog odgoja i obrazovanja? Tko bi mogli biti »nositelji« introdukcije i razvoja obrazovanja za održivi razvoj? Korak po korak, ali ipak. U ovome članku u prvom planu je pitanje socijalnih aktera ovog tipa odgoja i obrazovanja. Problematiziranje okupljanja inicijalnih aktera te potom i njihova sustavnog djelovanja na području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u tkivu hrvatskog društva ima ovdje dvije razine: jedna je razina akademskog raspravljanja, druga razina je praktična razina konkretnog samorganiziranja aktera (prisutnih i na konferenciji). Prilog pokušava odgovoriti na sljedeća tri pitanja:

– Koji socijalni akteri bi mogli inicirati ovakav proces i potom nositi i širiti aktivnosti odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj?

– Koji su potencijalni edukatori, kreatori, »proizvođači« obrazovanja te koji su potencijalni educirani kao korisnici, »potrošači« ovog tipa obrazovanja?

– Kakvu dobit, benifite akteri odgoja i obrazovanja, kako edukatori tako i educirani, mogu imati/živjeti iz participacije u takvom odgoju i obrazovanju?

Bez sagledavanja benifita, dobiti – koje mogu biti materijalne i nematerijalne naravi – koje bi akteri inicijacije, organiziranja i reproduciranja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u hrvatskom društvu imali/živjeli ne može se, naime artikulirati produktivna inicijacija praktičnog procesa. Država (kako na razini republike tako i na

županijskim razinama), i sveučilišta, i škole, i gospodarske djelatnosti moraju prepoznati svoj interes (podsjetimo i ovdje: od lat. inter – esse; među – biti) kako bi imale ulogu u novonastajućoj grani obrazovanja u Hrvatskoj.

Konceptu održivog razvoja kao konceptu »razvoja sposobnog za budućnost« (U. Simonis) atraktivnost i značaj s vremenom neće opadati. Upravo obrnuto!

1. KONTEKST DJELOVANJA AKTERA NA PODRUČJU ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ U HRVATSKOJ

1.1 Sve je tek na početku; razvoj tog tipa odgoja i obrazovanja neće započeti sam od sebe i razvijat će se »korak po korak«, no najvažnije je da jezgra »začinjavalaca« započne proces

Ne samo u Hrvatskoj već i u svjetskim razmjerima glede odgoja i obrazovanja za održivi razvoj sve je tek u fazi inicijacije. Ovoj tezi u prilog govori pregled literature te teme savjetovanja i različitih drugih tipova razgovora, kao i sama praksa obrazovanja. To znači da stjecajem okolnosti pionirsko stanje u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj u Hrvatskoj ne odudara od stanja u svjetskom kontekstu. U takvoj situaciji samu sinkronizaciju introdukcije odgoja i obrazovanja ovakvog profila kao tipične društvene inovacije između europskih zemalja npr. i Hrvatske bit će nešto lakše organizirati.

Neodrživi, neobazrivi i neuravnoteženi (glede odnosa društvo–priroda) tip mišljenja i djelovanja na civilizacijskom Zapadu – kojem pretežno nekritički težimo – neće pasti kao neki zid; on će pucati dugo, teško, onako komad po komad. Potreba za razvojnim solucijama koje se pokazuju »sposobnim za budućnost« rast će usporedno s porastom razvojnih problema i uvećavanjem solucija koje će se ispostavljeti kao »razvojni čorsockak«. Jamstvo za takav pozitivni slijed također nema, postoje tek šanse. U tom smislu prisutna je jedna opća situacija koja u Hrvatskoj, pa i drugdje, zasad ne forsira odviše da se odgoj i obrazovanje za održivi razvoj dogode ubrzo, odmah sutra.

Vlastite situacije i razvojni izazovi tražit će i na polju općeg odgoja, dakle gajenja vrednota i na polju obrazovanja, produkcije općih i primijenjenih znanja, odgovore koji mogu doći (samo) od domaćih aktera, njihova znanja, imaginacije i sposobnosti.

Naša je procjena: situacija glede domaćih »činitelja potiska« (*push factors*) je takva da do konceptualizacije, iniciranja i razvijanja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj neće uskoro doći. Svojevrsnu akcelarciju može poduzeti jedna manja jezgra (tzv »elita samoosviještenosti«) ne čekajući neki zamišljeni viši stupanj zrelosti situacije da učini prvi, odsudni korak. Valja naprosto započeti. Na put dug deset tisuća kilometara kreće se prvim korakom. Konceptualizacija inicijalizacije – »tko? što? kako? kada? gdje?« u tom je smislu prva intelektualna zadaća jedne male jezgre aktera »začinjavalaca« u Hrvatskoj.

1.2 Osnovne karakteristike i ciljevi održivog razvoja – okvir za konceptualizaciju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj određeni su konceptualnim karakteristikama održivog razvoja.

a. Koncept održivog razvoja (dalje: OR) ili »razvoja sposobnog za budućnost« je projekt budućnosti, održivost i održivi razvoj nisu (još) naša zbilja; riječ je o projek-

tivnom tipu mišljenja utemeljenom na jednom vrijednosnom polazištu i prvim klicama djelovanja.

b. Ovaj projekt, mada u inicijaciji ekologijsko–ontološki, u interpretacijama (ovisno o akteru koji ga interpretira) ima partikularno–interesni, dakle u krajnjoj liniji i ideologijski karakter.

Naime, jedna važna digresija: u svojoj prvotnoj verziji ovaj koncept je iniciran od znanstvenika iz najrazvijenijih zemalja, a utemeljen je na višeslojnom monitoringu i raznovrsnim istraživanjima procesa u biosferi i ukupnom živom svijetu i življenom okolišu. Potom su ovaj koncept, podvrgavši ga golemim kompromisima poradi mira s postojećim interesima kapitala, preuzele političke, a sada već u prvim klicama i gospodarske elite razvijenog Zapada. Za zapadne znanstvenike, barem one fundamentalno orijentirane te za socijalne aktere iz »Trećeg svijeta« takav kakav je operacionaliziran u izvještaju »Naša zajednička budućnost« (1987) i Agendi 21 (1992) koncept OR predstavlja izraz zapadnih interesa koji su svjetski voditelj razvoja i svjetski potrošač, moglo bi se reći »gutač« prirodnih resursa. Utoliko je ovaj koncept nedvojbeno i »makro–ideologijski«, mada to ne umanjuje vrijednost njegove namjere da se brine za opstanak biosfere i života na planetarnoj razini.

c. OR je koncept koji podrazumijeva promjenu postojećeg odnosa između prirode i društva, između »proizvodnje društvenog života« i načina korištenja prirode i prirodne osnove života. Preciznije, koncept OR–a pretpostavlja promjenu načina mišljenja, mijenjanje sagledavanja pozicije i suodnosa različitih interesa (kratkoročni – dugoročni; partikularni, individualni – skupni, i sl.); te ponašanja i djelovanja koje se na načinu mišljenja i poimanju interesa temelje.

Iz navedenog zaključujemo sljedeće:

- odgoj i obrazovanje za održivi razvoj je takav tip odgoja i obrazovanja koji je orijentiran na budućnost;
- riječ je o »odgoju i obrazovanju za promjene« (*learning for change*),
- pri njegovoj temeljnoj konceptualizaciji ne da se izbjeći interes konkretne države, konkretnih gospodarskih entiteta, upravljačkih elita i sl.

Akteri odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u duhu navedenog trebaju biti orijentirani prema budućnosti, novi sustav trebaju konceptualizirati dinamički (u funkciji znanja za promjene), a ne statički i trebaju konzultirati korisničke strukture znanja prilikom konceptualizacije obrazovnog procesa.

Osnovni ciljevi OR–a okvir su za sadržaj odgoja i obrazovanja za OR. Dva su osnovna cilja OR–a. To su: A. održivi razvoj treba zaštititi vitalnost planete i raznolikost; B. unapređenje kvalitete življenja ljudi.

Glede prvog cilja, razvoj mora zaštititi strukturu, funkcije i različitost svjetskog prirodnog sustava o čemu ovisi i ljudska vrsta. U tom sklopu OR smjera zaštititi sustave koji podržavaju život (klima, čisti zrak, čiste vode, tlo, omogućiti sustavima da se obnavljaju); zaštititi biološku raznolikost flore i faune; osigurati održivi način korištenja obnovljivih izvora; minimizirati iscrpljivanje neobnovljivih izvora; te budući da kapaciteti ekosustava nisu bezgranični, voditi razvoj unutar tzv. »nosivih kapaciteta sustava«.

Glede drugog cilja, ekonomski razvoj tek je jedna komponenta razvoja; on ne može biti cilj za sebe i ne može ići u nedogled. Ljudi teže duljem i zdravom življenju, obrazovanju, pristupu resursima potrebnim za pristojnu razinu življenja, političkim slobodama, ljudskim pravima i slobodi od naselja. Razvoj nije samo razvoj materijalnog blagostanja već unapređenje svih ovih komponenti kvalitete življenja. Postignuće duljeg i zdravog života izravno je vezano za mjenu postojećeg odnosa između prirode i društva.

1.3 Dvije osnovne razine u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj

Dvije osnovne razine su aksiološka i kognitivna. U prvoj razini riječ je o gajenju vrednota i tu se zadovoljavaju afektivni ciljevi obrazovanja. Ovdje se utemeljuje svrha i smisao odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Tu je »srce« tog tipa obrazovanja.

Druga razina odnosi se na proizvodnju i širenje znanja, kako onih općih i strateških, tako i onih primijenjenih, od kojih zavisi mjena u stvarnom životu, u konkretnim djelatnostima.

A. Rad na promjeni razvojnog horizonta je prva opća zadaća ovog odgoja i obrazovanja. Ovo je pretežno odgojni rad na mjenu vrednota, dakle na novim općim ciljevima djelovanja, ka onom nečem »novo–vrijednom« i važnom. Primijenjena znanja koja bi trebala dovesti do novih praksi u nizu konkretnih ljudskih djelatnosti (šumarstvo, ribarstvo, poljodjelstvo, promet, industrija i sl.) moraju imati osnovni okvir koji ih usmjerava, koji im daje »vrijednosni kompas« – zašto se to nešto i u kojem osnovnom smjeru treba mijenjati. Kako strukturirati produkciju i širenje ovakvog tipa znanja i opredjeljenja, a da se ne ulazi u neko novo »mesijansko« ideologijsko »pranje mozga« već da se drži argumenata i univerzalnog smisla, otvoreno je pitanje.

B. Proizvodnja i rasprostiranje općih i primijenjenih (*know-how*) znanja drugi je sloj u odgoju i obrazovanju za okoliš. Ovdje se više radi o znanjima a manje o vrednotama, mada se i svako pojedinačno primijenjeno znanje i djelovanje (»biološko poljodjelstvo«, npr., ili »eko–turizam«) kao inovacija u svojem temelju »napaja« na nekom vrijednosnom setu stavova! Cilj primijenjenog tipa obrazovanja odgovara na pitanje kako da se u posve određenim primijenjenim područjima postupno mijenjaju oblici djelovanja, od manje održivih, obzirnih, uravnoteženih ka onima koji imaju veći stupanj (samo) održivosti, obzirnosti i uravnoteženosti glede korištenja prirodnih resursa prilikom gospodarskih i drugih djelatnosti.

Artikulacije i organiziranje ovoga tipa odgoja i obrazovanja u nas, zbog relativno male domaće »polazne kritične mase znanja« morat će nužno konzultirati inozemna iskustva i znanja koja nastaju u zapadnim radionicama posljednjih godina. To se posebno odnosi na *know-how*, na primijenjena znanja u konkretnim područjima djelatnosti.

Nemamo li i »polaznu kritičku masu« vrednota naklonjenih održivosti, posebno je intrigantno pitanje. Vrednote rađa kultura, one nastaju u okrilju duhovne civilizacije. Ono što nam (je) prvotno nudi(o) razvijeni Zapad ne podržava održivost, obzirnost i uravnoteženost. Ono što kao poruke iz tradicionalnog sloja razvoja Hrvatske uvijek stoji pohranjeno u kolektivnoj memoriji ima elemenata održivosti, i to mišljeno posve konkretno u poljodjelstvu, ribarstvu, šumarstvu i sl.

Poslije ratnih razaranja, konačno okrenuti Zapadu, ljudi u Hrvatskoj u značajnoj mjeri streme prvobitnoj akumulaciji blagostanja, što u razmjerima u nekih socijalnih grupa poprima karakteristike pohlepe i gramzivosti. Općenito gledano, »modus imanja« (E. Fromm) nadvladava »modus bivstvovanja«. Pretvorba, političkog i gospodarskog sustava, tranzicija, ljuljanje vrednota – sve to je živi kontekst za »održivost«, ne odviše ohrabrujući i plodan.

2. AKTERI U PROCESU INICIRANJA ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ U HRVATSKOJ

2.1 Tko bi mogao činiti jezgru aktera »začinjavalaca« odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u Hrvatskoj?

Jezgru »začinjavalaca« mogli bi činiti ljudski potencijali koji se bave temama održivosti na općoj razini te na razini primijenjenih znanja u znanosti, u visokom obrazovanju, pojedini stručnjaci u državnoj upravi (posebno u zaštiti okoliša) te pojedini istraživači i stručnjaci u gospodarstvu. Ovakvu jezgru može okupiti jedan uži krug pojedinaca koji djeluju na Sveučilištu u Zagrebu.

Prvi zadatak ove jezgre je da na temelju istraživanja potreba (*need survey*) izradi koncept i program obrazovanja te ga na adekvatan način uputi u proceduru zvaničnog donošenja. Cilj prvog kruga edukacije – kojeg bi nositelji bili sami inicijatori sa svojim udruženim znanjima – a koji bi se provodio na svim fakultetima, ali i na razini postdiplomskog studija (intersveučilišni – interfakultetski postdiplomski studij) – bio bi da se proizvede prvi krug znalaca o održivosti na općoj razini (vrednote, osnovne tendencije, ciljevi) te na razini primijenjenih znanja. Ovaj prvi krug bi zatim educirao nove edukatore za razine srednjeg i osnovnog obrazovanja.

Prije desetak godina situacija nije bila niti izdaleka sazrela za ovakvu obrazovnu društvenu inovaciju. Potom smo prošli konstituiranje suverene države, Domovinski rat i sada se postupno kao društvo snažnije otvaramo razvojnim pitanjima. U kontekstu razvoja odgoj i obrazovanje za održivi razvoj moći će zadobiti značaj, a odatle i podršku.

Do sada tako nešto naprosto nije bilo aktualno.

2.2 Stvaranje prvog kruga educiranih (budućih edukatora): učitelji novog horizonta/primijenjeni znalci u pojedinim djelatnostima za širenje vrednota i znanja o održivosti, obzirnosti i uravnoteženosti

Nakon što inicijatori obrazuju prvu generaciju edukatora, odgoj i obrazovanje za održivi razvoj može krenuti u svoju ekstenzivnu fazu, može s iniciranja prijeći na širenje vrednota i znanja.

Koliko se sadržaji i vrednote vezane za temu održivog razvoja mogu plasirati na razini osmogodišnjeg obrazovanja otvoreno je pitanje. Nedvojbeno da određeni blok (možda ukupno manji, ali moderno i atraktivno plasiran) mora naći svoje mjesto i u osmogodišnjem osnovnom obrazovanju glede općih vrednota održivosti, obzirnosti i uravnoteženosti između razvoja i prirode.

Za širenje znanja o održivosti i obzirnom razvoju posebno je važna razina srednjeg i visokog obrazovanja. Prva generacija edukatora bila bi generacija koja bi proizvodila

vrednote i znanja među studentima hrvatskih fakulteta te koja bi kroz to proizvodila znanja kod budućih srednjoškolskih profesora koji bi ih širili među novim uzrastima. To je mukotrpan i dug proces. Potrebe modernog razvoja i odgovaranja na razvojne izazove davat će smisao ovom naporu, država će prepoznati korisnost i organizirati materijalna sredstva za ovaj obrazovni proces.

Mnogo toga neće moći pokriti institucionalni sustav obrazovanja. Državna uprava će se pomoću komunikacije s inozemstvom naći pred nužnošću učenja vlastitih kadrova. U protivnom, komunikacija u nizu međunarodnih poslova neće biti moguća. Isto se već događa gospodarskim firmama u Hrvatskoj. Institucionalni sustav obrazovanja je odviše spor u odgovoru na rastuće potrebe znanja. Državna uprava i gospodarske firme već pristupaju različitim tipovima samoobrazovanja pojedinaca (stručna putovanja u inozemstvo, kongresi, seminari, nabava inozemne literature i sl.) te ubrzanom, manje formalnom tipu grupnog učenja o održivosti i obzirnim razvojnim solucijama (tečajevi, seminari i sl.).

Prema našim uvidima, to se već uvelike događa samo što je to atomizirani proces, neobjedinjen i javnosti ne posebno poznat.

2.3 Participacija i partnersvo aktera u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj

Korisnici i proizvođači znanja o održivosti i obzirnom razvoju imaju zajedničke interese i oni će ih partnerstvom pokušati zadovoljavati.

Potencijalni proizvođači znanja ili edukatori (znanost – fakulteti i instituti; umjetnost; obrazovanje; škole i sl.) u sprezi s korisnicima ili educiranima (prvenstveno gospodarstvo i državna uprava svih razina) nemaju u hrvatskom društvu sustavno mjesto razmjene (potencijalne) ponude i potražnje glede odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Ovako nešto morala bi organizirati neka državna instanca. Koja? To je doista otvoreno pitanje.

ZAKLJUČAK

Inicijacija procesa obrazovanja ovog tipa mora se utemeljiti na prethodnom istraživanju potreba i potražnje. Tada će artikulacija procesa obrazovanja, programa, animacija aktera–edukatora biti uspješna i vitalna. Moći će se zasnivati na potrebama društvenih aktera, na nužnosti koja nailazi iz razvijenog svijeta i naše želje da se u moderne razvojne tokove integriramo. Tako utemeljen obrazovni program moći će naći i svoje financijere.

ON ACTIVE PARTICIPANTS OF EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN CROATIA

Vladimir Lay

Institute of Social Sciences "Ivo Pilar", Zagreb

Summary

In this paper, before all comes the issue about societal active participants in this type of education. The problematization of concentrating initial active participants and then also their systematic activity in the field of education for sustainable development in the tissue of Croatian society, have two levels: the one is the level of academic discussion, the other is the level of concrete organizing of active participants (present also at the meeting) on their own.

With this contribution the author tries to answer the following questions:

- Which societal active participants could initiate this kind of a process, and then support and expand activities of education in Croatia?*
- Who are potential educators, creators, and "producers" of education, and who are potentially educated as users, "consumers" of this type of education?*
- What kind of profit and benefit(s), active participants of education — as educators, so those educated — could have/doing for a living, participating in such education?*

Key words: *educators, education for sustainable development, societal active participants, sustainable development*